

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗИВАЧ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ВІДПОВІДАЧ ЯК СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

CIVIL PLAINTIFF AND CIVIL DEFENDANT AS SUBJECTS OF PROVING IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN RELATION TO CRIMES AGAINST PROPERTY

Коваленко Л.Б.,

доцент кафедри підтримання державного обвинувачення
Національної академії прокуратури України

У статті розглядаються питання, пов'язані з доказуванням цивільного позову у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності. Висвітлюються окремі аспекти правового статусу цивільного позивача та цивільного відповідача як суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях. Пропонуються зміни чинного законодавства.

Ключові слова: кримінальне провадження, доказування, злочини проти власності, цивільний позов, цивільний позивач, цивільний відповідач.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с доказыванием гражданского иска в уголовных производствах о преступлениях против собственности. Раскрываются отдельные аспекты правового статуса гражданского истца и гражданского ответчика как субъектов доказывания в уголовных производствах. Предлагаются изменения действующего законодательства.

Ключевые слова: уголовное производство, доказывание, преступления против собственности, гражданский иск, гражданский истец, гражданский ответчик.

The article is devoted problem questions finishing telling in criminal proceeding in relation to crimes against property. Exposes some aspects of legal status of civil plaintiff and civil defendant open up as subjects of proving in criminal proceeding. The changes of current legislation are offered.

Key words: criminal proceeding, finishing telling, crimes against property, civil lawsuit, civil plaintiff, civil defendant.

Постановка проблеми. Закріплена в нормах КПК України процедура доказування у кримінальному провадженні обумовила науковий інтерес до практики її реалізації в діяльності учасників кримінального провадження в залежності від їх процесуального статусу, а разом з тим до визначення кола суб'єктів процесуального доказування та меж їх повноважень. Протидія злочинам проти власності, питома вага яких у загальній структурі злочинності становить 58,8% [1, с. 113], залежить від забезпечення дієвості кримінальних проваджень щодо цієї категорії злочинів за дотримання відповідними суб'єктами належної процедури доказування.

Стан дослідження. Питанням доказування у кримінальному процесі присвячені роботи таких вчених процесуалістів, як: В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.В. Гмирко, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, В.Т. Маляренко, М.А. Маркуш, М.М. Міхеєнко, В.В. Молдаван, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та ін. Водночас досліджується проблема залишається актуальною та є предметом численних дискусій серед науковців, і тому потребує додаткової теоретичної розробки, а саме в частині визначення кола суб'єктів кримінального процесуального доказування.

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства з метою визначення правового статусу цивільного позивача та цивільно-

го відповідача як суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях.

Виклад основних положень. Об'єктом злочинів проти власності є суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави [2, с. 95]. Досліджується категорія злочинів відноситься до так званих предметних злочинів, оскільки має свій специфічний предмет – майно. Відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06 листопада 2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності», предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та тепла енергія [3].

Злочини цієї групи є найбільш небезпечними посяганнями на власність, оскільки полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна й оберненні його на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові цього майна [4, с. 146–147; 2, с. 96–97]. Тому в ході кримінального провадження щодо злочинів проти власності досить часто виникають питання, пов'язані із доказуванням заподіяної злочинними посяганнями майнової і моральної шкоди та її відшкодуванням.

Одним зі способів захисту порушених прав і законних інтересів потерпілих від злочину осіб у кримінальному судочинстві є цивільний позов. Так, осо-

ба, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно-небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду подати цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 128 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ)).

Цивільний позов про відшкодування шкоди у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності сприяє глибшому дослідженню всіх обставин цих кримінальних правопорушень, особливо стосовно виду та розміру завданої ними шкоди. Проте вимоги, які висуваються у цивільному позові повинні бути обґрунтовані та належним чином доведені.

За твердженнями вчених, доказування є фундаментальною категорією науки кримінального процесу. Так, Л.М. Лобойко вказував, що діяльність із доказування у кримінальному процесі є дуже складною пізнавально-правовою категорією [5]. Пізнання у кримінальному провадженні здійснюється лише через кримінальне процесуальне доказування, яке, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПКУ, полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Однак таке закріплення законодавцем традиційної тріади елементів доказування неодноразово піддавалось критиці у науковій літературі, як таке, що добре ілюструє рух окремо взятого доказу, але при цьому не бере до уваги суб'єкта доказування. У такому вигляді вона мало придатна для розмежування їх функцій, а процес доказування уявляється в ній як односуб'єктний, що не відповідає реальному доказуванню [6, с. 13; 7, с. 500; 8, с. 299]. Як зазначає О.І. Трусов, структура доказування має всі компоненти, які властиві науковому пізнанню – наявність спеціального суб'єкта, об'єкта і предмета пізнання, специфічної методології пізнання, пізнавальних завдань, характеристик надійності знання, що отримується [9, с. 86].

Ф.Н. Фаткуллін вважає доказуванням процесуальну діяльність вказаних в законі органів та осіб, що полягає у визначенні можливих слідчих версій, у збиранні, перевірці і оцінці доказів та їх джерел за цими версіями, а також у обґрунтуванні достовірних висновків для встановлення об'єктивної істини у справі [10, с. 14]. М.М. Михеєнко трактує доказування як діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формування на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [11, с. 11]. Ю.Б. Пастернак кримінально-процесуальним доказуванням вважає зумовлену потребою захисту функціонального інтересу діяльність сторін, яка полягає в збиранні фактичних даних щодо події злочину для формування власної позиції у справі та її подальшому аргументу-

ванні перед судом з метою переконання останнього в її достовірності [12]. Більш детальнішим є визначення поняття доказування, надане П.П. Підюковим та Я.Ю. Конюшенко, а саме – передбачена законом діяльність суб'єктів та інших учасників кримінального процесу щодо збирання (встановлення, формування), перевірки й оцінки доказів та їх джерел, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень з наведенням аргументів для їх обґрунтування (мотивації), здійснювана з метою пізнання та встановлення ними об'єктивної істини в процесі реалізації ними кримінально-процесуальних правовідносин, що зумовлюють (виникають, розвиваються і припиняються) протягом цієї діяльності [13].

Тому цілком можна погодитися із Т.В. Малярчук, що незважаючи на вимоги визначеності та стабільності, у праві існують поняття, визначення яких є недоцільним або навіть небезпечним, а встановлення меж і обсягу таких понять позбавляє право можливості бути «гнучким» та легко пристосовуватись до змінених суспільних умов [14, с. 19].

Недаремно ряд науковців визначали доказування в першу чергу як діяльність суб'єктів (учасників) кримінального процесу. Водночас серед вчених відсутній єдиний підхід до поняття суб'єкта доказування, класифікації та обсягу повноважень таких суб'єктів. Окрім того, у кримінальному процесуальному законодавстві не здійснена спеціальна диференціація суб'єктів доказування. Тому правильним є твердження О.В. Рибалки, що чітка градація суб'єктів кримінально-процесуальних відносин за ступенем їх участі у формуванні, перевірці, оцінці та використанні доказів, встановлення їх конкретних повноважень при цьому дозволить суттєво оптимізувати процес кримінально-процесуального доказування [15].

Ефективність діяльності будь-якого суб'єкта кримінально-процесуальних відносин безпосередньо залежить від ефективності його включення в процес доказування [16, с. 77].

Кримінальне провадження в Україні здійснюється на основі змагальності, тобто самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими законом. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших, передбачених законом, процесуальних прав (ч. ч.1, 2 ст. 22 КПКУ). Таким чином, суб'єктами доказування у кримінальному провадженні є сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПКУ; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПКУ).

Водночас, згідно з ч. 1 ст. 92 КПКУ, «тягар доказування» обставин, передбачених ст. 91 КПКУ, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора (а у встановлених КПКУ випадках – на потерпілого). З наведеного можна констатувати, що лише слідчий та прокурор (в окремих випадках – потерпілий) в межах, які встановлені для них законом, зобов'язані вчиняти дії, скеровані на виконання традиційної тріади елементів доказування – збирання, перевірку та оцінку доказів щодо обставин кримінального правопорушення, визначених у ст. 91 КПКУ. Решту суб'єктів доказування законодавець наділив правом лише на збирання та подання доказів у спосіб, визначений ч. 3 ст. 93 КПКУ.

У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності особа, яка звернулася з цивільним позовом про відновлення порушеного злочинним посяганням права на власність і відшкодування завданої шкоди, визнається цивільним позивачем. Вона може бути одночасно як потерпілим, так і самостійним суб'єктом кримінального провадження (в останньому випадку, відповідно до ст. 61 КПКУ, особа має права та обов'язки, передбачені для потерпілого, лише в частині, що стосується цивільного позову). Цивільним позивачем також можуть бути і юридичні особи, які зазнали майнової шкоди внаслідок кримінального правопорушення і у встановленому законом порядку подали цивільний позов. Отже, цивільний позивач, будучи прирівняним у правах та обов'язках до потерпілого, має право на збирання та подання доказів, в частині, що стосується виду та розміру завданої йому шкоди. Таким чином, правовим засобом захисту майнових інтересів цивільного позивача є не лише подання у кримінальному провадженні цивільного позову, а й можливість його доказування у визначений законом спосіб.

Досліджуючи питання цивільного позову в кримінальному провадженні, слід звернути увагу на ще одного учасника кримінального провадження та визначити його участь у кримінальному процесуальному доказуванні. Йдеться про цивільного відповідача, права та обов'язки якого виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Як визначено законодавцем у ч. 1 ст. 62 КПКУ, цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому КПКУ. С.І. Остапенко правильно розділив суб'єктів, які несуть цивільну відповідальність у кримінальному провадженні на дві групи: 1) особи, що безпосередньо завдали шкоду; 2) особи, які за законом несуть матеріальну відповідальність за протиправні дії інших осіб [17, с. 33].

Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені КПКУ для підозрюваного, обвинуваченого лише в частині, що стосується цивільного позову. Хоча підозрюваний (обвинувачений), а отже і цивільний відповідач, не задіяний в трьох етапах процесу доказування, він має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази, тобто є суб'єктом кримінального процесуального доказування в частині, що стосується цивільного позову. Отже, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності, за наявності цивільного позову, самостійними суб'єктами кримінального процесуального доказування відповідно до норм закону, які регулюють їх повноваження, можуть виступати цивільний позивач та цивільний відповідач.

Водночас зазначені суб'єкти доказування законодавцем не віднесені до сторін кримінального провадження та не включені до переліку осіб, які, відповідно до ст. 93 КПКУ, наділені правом на збирання доказів. Означене можливо усунути шляхом внесення змін до відповідних норм КПКУ. Так, п. 19 ч. 1 ст. 3 КПКУ, який визначає сторони кримінального провадження, потребує таких змін: до сторони обвинувачення слід віднести цивільного позивача (в частині, що стосується цивільного позову), а до сторони захисту – цивільного відповідача (також в частині, що стосується цивільного позову). Аналогічних змін потребує ч. 3 ст. 93 КПКУ.

Висновки. Таким чином, за цивільним позивачем та цивільним відповідачем має бути законодавчо закріплено статус суб'єктів кримінального процесуального доказування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки) : [наук.-практ. посіб.] / [О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін.]. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 254 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 листопада 2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.] ; за заг. ред. М.І. Мельника, В. . Клименка – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.
5. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування / Л.М. Лобойко // Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 2 (4). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11lmpdp.pdf>.
6. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : [науч.-практ. пособие] / Ю.К. Орлов. – М., 2001. – 218 с.
7. Погорелький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М.А. Погорелький. – Х. : Арсіс. ЛТД, 2007. – 576 с.
8. Сергєєва Д.Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування / Д.Б. Сергєєва // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, про-

фесора М.М. Михеєнка) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 року, м. Київ. – Х., 2013. – С. 299–301.

9. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств / А.И. Трусов. – М., 1960. – 254 с.

10. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Фаткуллин Ф.Н. – Казань : Из-во Казан. ун-та, 1976. – 206 с.

11. Михеєнко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / Михеєнко М.М. – К. : Вища школа, 1984. – 134 с.

12. Пастернак Ю.Б. Кримінально-процесуальне доказування в умовах реформування українського судочинства / Ю.Б. Пастернак // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_1/264.pdf.

13. Підюков П.П. Поняття доказування на досудовому провадженні кримінального процесу / П.П. Підюков, Я.Ю. Коношенко // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4 (16). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ucnavs_2010_4\(16\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ucnavs_2010_4(16)_17.pdf).

14. Малярчук Т.В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Т.В. Малярчук ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 19 с.

15. Рибалка О.В. Проблемні аспекти статусу цивільного відповідача як суб'єкта доказування в кримінальному провадженні / О.В. Рибалка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція, 2013. – № 6–3. – Том 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-3-2/31.pdf>.

16. Яновська О.Г. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні / О. Г. Яновська // Юридична Україна. – 2013. – № 8. – С. 77–82.

17. Остапенко С.І. Суб'єкти матеріальної відповідальності в кримінальному процесі / С.І. Остапенко // Судова апеляція. – 2008. – № 3. – С. 29–34.

УДК 343.144

ЗІЗНАННЯ ОСОБИ У ВЧИНЕНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

FACIAL ADMISSION OF CRIMINAL OFFENCE AND ITS LEGAL CONSEQUENCES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Король В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
директор Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Верстлер М.В.,

*студентка
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті здійснено спробу розглянути зізнання особи у вчиненні кримінального правопорушення як допустимий доказ щодо обставин події злочину, наявності вини обвинуваченого, його вплив на перебіг і форму кримінального провадження та покращення ефективності судочинства. «Зізнання особи» виділено в окрему правову категорію, визначено його види за певними критеріями розмежування та взаємозв'язку з уже визнаними інститутами кримінального процесу.

Ключові слова: зізнання особи у вчиненні кримінального правопорушення, визнання винуватості, угоди у кримінальному провадженні, судовий компроміс.

В статье предпринята попытка рассмотреть признание лица в совершении уголовного преступления как допустимое доказательство об обстоятельствах события преступления, наличия вины обвиняемого, его влияние на ход и форму уголовного производства и повышения эффективности правосудия. «Признание лица» выделено в отдельную правовую категорию, определены его виды по определенным критериям разграничения и взаимосвязи с уже признанными институтами уголовного процесса.

Ключевые слова: признание лица в совершении уголовного преступления, признание виновности, соглашения в уголовном производстве, судебный компромисс.

The article attempts to study facial admission of criminal offence as a valid proof of circumstances of a crime, the guilt of the accused, his influence on the course and form of criminal proceedings and improving the efficiency of the proceedings. "Facial admission" is highlighted in a separate legal category and defined its types according to certain criteria of delimitation and relationships with recognized institutions of the criminal process.

Key words: facial admission of criminal offence, recognition of guilt, agreement in the criminal proceedings, judicial compromise.